

Бранко Бошковић

САРАДЊА НА ЛИНИЈИ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ПОКРЕТА ИЗМЕЂУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ 1941—1945.

Подручје Косова и Метохије било је до 1941. године (и остало) са разнородном националном структуром. Најбројније националности су биле: Арбанаси, Срби, Турци и Црногорци, Социјални односи су се испреплитали почев од феудалних (чифчијских) до модерног радничког покрета. Политичке прилике су биле јако изоштрене и на националној и класној основи. Радикалска странка, а касније Југословенска радикална заједница, практично је била против спровођења аграрне реформе и колонизације на Косову и Метохији, нарочито у вријеме изборних кампања када се борила за гласове мјештанског становништва. Демократска странка је била и за досљеднију аграрну реформу и колонизацију и имала углавном своје присталице у насељеничком елементу. Поред њих, на овом терену у почетку (до 1925) званично, а касније незванично, дјелује Муслиманска странка Цемијет, која се борила за интересе бегова и ага, али је својом демагогијом успијевала за себе да веже један дио муслиманских маса. Уз помоћ ове странке, а и независно од ње, стране агентуре раде на формирању и дјеловању пете колоне, којој је био основни циљ да се Југославија као држава разбије и постане плијен фашистичких држава, прије свега Италије.

Организације КПЈ на Косову и Метохији послје доношења Закона о заштити државе (1921) практично су престале да постоје. Њихово обнављање почиње од 1931. године. Први и најснажнији утицај у овом правцу вршен је из Црне Горе преко комуниста насељеника и непосредном акцијом партијских инстанци из Црне Горе. Тако је прво обновљена партијска организација у Пећи, одакле се шири утицај у веће центре у Метохији, затим на Косову, а врши се продор и на село. Партијску организацију на терену Косовске Митровице и радничког центра „Трелча“ обнавља Покрајински комитет за Србију преко Организације у Краљеву и непосредно. Ту је формирана организација 1934. године, одакле се шири у једном дијелу Косова.

Специфичност Косова и Метохије у националном, социјалном и политичком погледу наметала је да се формира посебна инстанца у оквиру Комунистичке партије Југославије за Косово и Метохију. Требало је повезати и објединити рад организаицја КПЈ у овој области. Зато је у јулу 1937. године одржана Прва обласна конференција Комунистичке партије Југославије за Косово и Метохију у Пећи. Присутствовало је око 20 комуниста. Разматрана је политичка ситуација, организационо питање, национално питање, избор Обласног комитета и разно. Послије реферата и дискусије изабран је први Обласни комитет за Косово и Метохију.¹ Овај комитет је везан за Покрајински комитет за Црну Гору, Боку и Санџак. Од тада се ова виша партијска инстанца назива — Покрајински комитет за Црну Гору, Боку, Санџак и Косово и Метохију.

Уочи Пете земаљске конференције одржане су обласне и покрајинске конференције. Друга обласна конференција за Косово и Метохију одржана је 7—9. августа 1940. године. На њој су изабрани делегати за Осму покрајинску конференцију КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак и Косово и Метохију и чланови Обласног комитета. Делегати за Покрајинску конференцију узели су учешћа у њеном раду, а за делегате за Пету земаљску конференцију изабрани су са Косова и Метохије Миладин Поповић, Борис Вукмировић. Они су на Петој земаљској конференцији (одржаној у Загребу 19—23. октобра 1940) поднијели извјештај о раду и указали на потребу да се Обласни комитет непосредно веже за ЦК КПЈ. Уважавајући специфичности овог региона. Конференција је једногласно прихватила овај предлог.² Међутим, везе и сарадња Обласног и Покрајинског комитета задржавају се и у наредном ратном периоду, укључујући и разне друге трансмисије које су под руководством КПЈ радиле за народноослободилачки покрет.

По окупацији Југославије Црна Гора у цјелини, Метохија и знатан дио Косова у империјалистичком разграничењу фашистичких сила припали су италијанском окупационом подручју. Италијанско окупационо подручје на Косову и Метохији прикључено је тзв. Великој Албанији (Shqipria e madle) у склопу Италијанске уније. Великој Албанији прикључен је и западни дио Македоније (гостиварски, кичевски, дебарски и струшки срез) и дјелови Црне Горе (Плав, Гусиње, Рожаје, Тузи и Улцињ) и Санџака (Тутин). Прикључена подручја Великој Албанији, или како су их албански квислинзи називали: „ослобођени крајеви“, подијељени су у четири округа односно префекта: приштински, пећки, призренски (сва три на Косову и Метохији) и дебарски

¹ Душан Мугоша, Три деценије од формирања Обласног комитета. „Јединство“, 7. августа 1967.

² А[ли] Х[адри], Пета земаљска конференција, „Јединство“, 26. октобар 1959.

(у Македонији). Улцињ и Тузи укључени су у скадарски округ који је постојао и раније (прије напада на Југославију). Од преосталог (највећег) дијела Црне Горе образован је италијански Гувернаторат.³

У овом прилогу интересује нас углавном пећки округ, који је обухватао дио Метохије и Црне Горе, а преко којег су ишле везе на линији НОП-а између Црне Горе и Косова и Метохије. Високи цивилни комесар за „ослобођене крајеве“ Велике Албаније издао је 22. септембра 1941. године декрет о оснивању округа у Пећи. Њему су прикључени, поред пећког среза, (nēnprefektura) источки и дренички на Косову и Метохији, тутински у Санџаку и рожајски и плавско-гусињски у Црној Гори.⁴ Пећки, источки, тутински и рожајски срез остали су углавном у предратним границама, дренички је проширен дјелом општинама косовско-митровачког среза, а плавско-гусињски (са nēnprefekturom у Плаву) настао је од дијела андријевичког среза у Црној Гори. То су заправо три општине (комуна): плавска, гусињска и горњоржаничка. Политичку активност на овом терену врши албански Косовски комитет у духу албанизирања муслиманског живља и физичког притиска на православни елеменат у циљу његовог иселавања и формирања албанске етничке границе.⁵

Новоформирани плавско-гусињски срез налазио се у ратним збивањима на вјетрометини између Косова и Метохије и Црне Горе преко које су пролазиле окупационе и квислиншке јединице у циљу угушивања устанка у Црној Гори. То подручје је било и скоро једина веза између припадника НОП-а Косова и Метохије и Црне Горе (покушаји успостављања везе преко Рожаја нијесу уродили плодом). Зато је и улога комуниста са овог подручја била врло деликатна и прилично тешка. Нарочито је била отежана активност комуниста Муслимана у оквиру своје етничке групе, са обзиром на акцију албанских националиста и шовиниста који су, користећи управни квислиншки апарат, политичку коњунктуру, а базирајући своју акцију на политици великосрпске буржоазије према муслиманском живљу до 1941. године, распиривали вјерски антагонизам у муслиманским, политички недовољно издиференцираним и у социолошком смислу нераслојеним масама. Са друге стране врше притисак на православни живаљ, иницирају муслимански елеменат у истом правцу, што ствара врло сложену ситуацију. Напори организатора НОП-а у том крају (Хајро Шахмановић, Мустафа Мемич, Бећо Башић, Зама Чекић, Јусуф Реџепагић и др.) нијесу, из поменутих разлога, могли дати

³ Ослободилачки рат народа Југославије 1941—1945, I, Београд 1963, 35.

⁴ Али Хадри, Народноослободилачки покрет на Косову (1941—1945), Приштина 1970, 87—88 (рукопис докторске дисертације).

⁵ Радован Лекић, Андријевички срез 1941—1944, Цетинје 1961, 318 —

оне резултате који су се могли постићи у етнички хомогеним срединама.

Врло акутно питање у љето 1941. године био је проблем избјеглица. У вријеме спровођења аграрне реформе и колонизације до 1941. године приличан број Црногораца населио се у Метохији, а нешто мање на Косову. Колико је ово насељавање било оправдано а колико неоправдано — то је предмет даљих изучавања. Ови насељеници дошли су првих дана окупације под удар качачких група (из реда Арбанаса), које су се обучавале у Албанији (Куксу) под инструктажом италијанских официра. Качачке групе, којим се придружују албански шовинисти са Косова и Метохије, пале и пљачкају насељеничка села и прогањају људе из новоформираних домова. Понека насељеничка породица успјела је уз помоћ поштених Арбанаса да у повлачењу узме понешто покретне имовине и сточног фонда. Гро насељеника напуштао је домове, уз мјестимичан стихијски отпор, без најосновнијих артикала за одржавање егзистенције. Пушчани плотуни уносили су немир и неспокојство код избјеглица. Овдје-ондје појавиле су се и прве жртве. Пећ је била стјецниште избјеглица из Метохије. Из Пећи избјегличке колоне одлазе Руговском клисуром преко Чакура за Црну Гору. Ка Црној Гори ишле су породице које су отуда и дошле у Метохију. Оне су настојале да се пребаце у свој ранији ужи завичај, па ће их зато у ратним годинама бити по читавој Црној Гори.⁶ Те породице су примане у црногорским селима са пуно братског осјећања и снабдијеване нужном храном и смјештајем.

Све избјегличке породице које су ишле ка Црној Гори прелазиле су преко Васојевића, а приличан број се ту и задржао. Ту су се могле слободније осјећати и донекле опоравити, уз помоћ локалног становништва. Комунисти са тог терена сматрали су као свој најделикатнији задатак да прихвате избјеглице и укажу им помоћ. Они су на терену Андријевице одржавали конференције по селима и на њима говорили да се не може дозволити да ма која избјегличка породица остане без преноћишта и исхране. На конференцијама су бирани штабови, од комуниста и угледнијих сељака, за помоћ избјеглицама. Ови штабови су били врло

⁶ О политичком одређењу избјеглица у Црној Гори до сада нема ниједне научне расправе. Тај проблем је врло интересантан са социјалног, националног, економског и политичког гледишта. Са социјалног аспекта, с обзиром да је овај елемент присилно пролетаризован, нормално је очекивати да буде укључен у револуционарна збивања. Национални моменат имао је пак различито дјелство. Постојала је жеља за повратком на своја имања у Метохију, па и за осветом за попалене домове, што четници користе за потпиривање национализма и шовинизма. С друге стране, национално ropство подстрекавало је учешће избјеглица у НОБ. Италијански окупатор придобија један број избјеглица на тај начин што им пружа помоћ у исхрани и другом. Све ово утиче на различита политичка одређења избјеглица. Колико је која од ових компонената имала утицаја — вриједна је за изучавање.

активни. Нарочито се у овоме истицао Полимски штаб у Мури-ни, гдје је била нека врста незваничне прве прихватне станице за избјеглице. Овај штаб је организовао прикупљање намирница које је потом дијелио избјеглицама. Ту је организована и санитетска служба за прву помоћ рањеним, повријеђеним и изнемоглим избјеглицама. Када је дигнут устанак у Црној Гори, окупатор је спријечио даље мигрирање избјеглица ка Црној Гори, а оријентација даљег исељавања била је ка Србији. Међутим, проблем избјеглица у Црној Гори није престао у смислу њиховог збрињавања. Тако Мјесни комитет КПЈ у Андријевици, на састанку од 17. јула 1941. године, одлучио је да се формира Срески народноослободилачки одбор, који би, поред осталих задатака, имао и задатак да збрињава избјеглице из Метохије.⁷

Два дана касније (19. јула) новоформирани Срески народноослободилачки одбор у Андријевици формира комисију за материјална питања која је имала задатак и да се стара за снабдијевање избјеглица намирницама заплијењеним приликом ослобођења Андријевице.

Првих дана под окупацијом 1941. године организације КПЈ на Косову и Метохији преживљавају кризу. Пред рат бројале су преко 260 чланова. У ратним данима било је заробљених и спроведених у сабирне заробљеничке логоре. Приличан број комуниста био је из редова насељеника, који је морао избјећи. Неке организације зато престају да постоје. Исто се десило и са скојевским организацијама. Под окупацијом, Обласни комитет у Пећи је добио задатак да обнови партијске организације и прилагоди их новим условима рада. Међутим, италијанска обавјештајна служба дошла је уочи 1. маја 1941. до списка комуниста који су прије рата хапшени. Међу њима су били скоро сви чланови Обласног комитета Партије и Скоја. Зато је донесена одлука да се чланови Обласног комитета Партије и Скоја и други комунисти за које је полиција дознала (Црногорци и Срби) пребаце привремено у Црну Гору. Умјесто њих, одређено је ново привремено руководство. У мају 1941. одлазе из Пећи у Црну Гору: Миладин Поповић, Душан Мугоша, Милош Гилић, Павле Јовићевић, Милија Ковачевић, Спасоје Ђаковић, Чедо Мијовић, Тодор Војводић, Милева Вуковић, Станко Бурић, Војислав Лакчевић, браћа Зоговићи, браћа Џудовићи и др. Почтеком јуна 1941. године по директиви ЦК КПЈ чланови Обласног комитета Партије и Обласног комитета Скоја враћају се из Црне Горе у Пећ, у циљу припрема за устанак у својој средини. Но, нијесу се сви вратили, зато што су канали за повратак били угрожени избијањем устанка у Црној

⁷ Радован Лекић, чит. изд., 31, 32, 63.

Гори. Они који су остали усредсређују своју активност у Црној Гори.⁸

Крајем јуна 1941. године одржано је Обласно партијско савјетовање, да би се у духу Мајског савјетовања КПЈ извршиле припреме за устанак. На савјетовању је констатовано да су организације КПЈ на Косову и Метохији дјелимично разбијене и ослабљене, да је чланство преполовљено и да су најбољи партијски кадрови избјегли за Црну Гору и Србију.⁹

Непосредно уочи тринаестојулског устанка у Црној Гори, када су везе између Црне Горе са једне и Косова и Метохије са друге стране биле сношљивије, делегат ЦК КПЈ Милован Ђилас упутио је из Црне Горе писмо Обласном комитету за Косово и Метохију, у коме даје упутство да на Косову и Метохији не треба дизати устанак, већ припремати масе, а за почетак изводити мање саботаже и диверзије.¹⁰

Услови за дизање устанка на Косову и Метохији били су заиста неповољни. Окупатор се код арбанашких маса приказивао као ослободилац и вршио уступке, међунационални односи били су нарочито изоштрени смишљеном политиком окупатора, кадрови КПЈ били су преполовљени, а село је одласком насељеника скоро остало без партијских организација. Била је потребна дугорочнија акција и у политичкој и организационој оријентацији чланова КПЈ, а посебно на дјеловању у масама на линији НОП-а. Тада су ускраћене и везе са ЦК КПЈ, као и са ПК за Црну Гору Боку и Санџак, па је онемогућено добијање јаснијих директива и усклађивање ставова. У таквој ситуацији Обласни комитет је дошао до закључка да људство које је спремно да се бори против окупатора треба упутити на сусједне терене, формирати од њих партизанске јединице и ангажовати их у погодном трнеутку према Косову и Метохији. Тако је на Копаонику 7. августа 1941. формиран Копаонички одред. У Пећи, Витомирици и Добрушци формиран је током августа и септембра 1941. Метохијски НОП одред са око 950 бораца, који су положили партизанску заклетву, али их у тој средини није било могуће ангажовати у борби против окупатора, већ се тражио излаз за извлачење ка Црној Гори и Србији. Зато је Обласни комитет у периоду од августа до децембра 1941. године више пута покушавао да преко патрола и група из Метохијског одреда успостави везу са Црном Гором, након че-

⁸ Милутин Фолић, Метохијски народноослободилачки партизански одред, Војноисторијски гласник, 1969/2, 214; Абдурахим Пајазити, Улога комуниста Пећи у НОБ, саопштење на симпозијуму у Приштини од 24. јануара 1969. године, стр. 12; Радован Лекић, цит. изд., 30—31.

⁹ Али Хадри, чит. изд., у нап. 4, стр. 132.

¹⁰ Фадил Хоџа, Прве партизанске јединице на Косову и Метохији, Устанак народа Југославије 1941, I. 1962. 751; Милутин Фолић, цит. изд., стр. 216.

га би успјели извлачење људства из Метохијског одреда у том правцу.¹¹

У поласку и у повратку ове патроле и групе страдале су на планини Хајли и Штедиму, у сукобу са вулнетарским јединицама.¹² Даље акције у овом правцу су за извјесно вријеме обустављене. До овога је дошло и због сплашњавања устанка на сусједним теренима Црне Горе и Србије.

Већ је речено да су неки комунисти са Косова и Метохије који су у мају 1941. избјегли за Црну Гору остали на овом терену и активно се укључили у организовање устанка. Међу њима су били Спасоје Ђаковић, Тодор Војводић, Војислав Лакчевић (сва три са терена Ђаковице), Милева Вуковић, Станко Бурић (из Витомирице код Пећи и др.). Након сплашњавања устанка у Црној Гори крајем 1941. године Лакчевић и Бурић одлазе са црногорским јединицама за Босну у састав регуларних јединица, а Ђаковић и Војводић остају на терену Васојевића, гдје су под врло неповољним условима радили на линији НОП-а. У јесен 1942. године одлази из Албаније, преко Црне Горе за Босну у Врховни штаб, члан Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију и делегат ЦК КПЈ у Албанији Душан Мугоша, у циљу добијања упутстава и директива за даљи рад. Тада је Мугоша тржио од Врховног штаба да Бурић и Лакчевић пођу на Косово и Метохију и помогну Обласном комитету у организовању НОП-а. При томе је имао у виду да ће њихово искуство у многоме помоћи Обласном комитету и по политичкој и војној линији.

Врховни штаб се сагласио са захтјевом Душана Мугоше. Бурић и Лакчевић са групом од 17 другова, међу којима и Блажо Јовановић и Душан Мугоша, пошли су ка Црној Гори. Јовановић и Мугоша имали су задатак да из Црне Горе продуже за Албанију, да помогну КП Албаније у даљем развоју устанка и раду, а Бурић и Лакчевић да иду на Косово и Метохију. У Васојевићима су се Бурић и Лакчевић састали са предратним сарадницима Ђаковићем и Војводићем. Тада је НОП на терену Васојевића преживљавао тешку кризу и био под ударцима локалне реакције (четника), без подршке и везе са јединицама НОВ и ПОЈ, Бурић и Лакчевић су се задржали неко вријеме и, уз помоћ Ђаковића и Војводића, били ведри вјесници борбе која се развијала у Босни и оптимистички дјеловали на припаднике НОП-а у Васојевићима.

Бурић и Лакчевић су успјели преко сигурних курира из Васојевића да се пребаце преко Чакора за Пећ, а затим на Косово у село Врело, гдје се налазио Обласни комитет за Косово и Метохију. Стигли су крајем децембра 1942, када је у Врелу одржава-

¹¹ Милутин Фолић, цит. изд., стр. 225.

¹² Вулнетари су добровољачка полувојничка плаћеничка формација. Ангажовани су од окупатора из редова Арбанаса и Муслимана, за борбу против народноослободилачког покрета.

Пленум Обласног комитета. Учествовали су у раду Пленума. износили искуства из борби у Босни, и помогли овај радни скуп у даљој оријентацији. Изабрани су за чланове Обласног комитета. Бурић је одређен за секретара Обласног комитета Скоја, а Лакчевић за политичког комесара у Одреду „Зејнел Ајдини“, Међутим, њихова помоћ је била кратка. Лакчевић је крајем јануара 1943. године погинуо са групом бораца у селу Старом Градском, а Бурић 6. марта исте године у селу Врелу.¹³

Терор окупатора и квислинга на Косову и Метохији нарочито је појачан од прољећа 1943. године. Дјеловање партизанских јединица на овом простору било је скоро немогуће. Припадници НОП-а били су под сталним ударцима полиције. Зато је Обласни комитет заузео гледиште да се припадници НОП-а којима није било опстанка на Косову и Метохији постепено извлаче на сусједне терене и од њих формирају партизанске јединице. Пошло се од оцјена да је боље да припадници НОП-а воде борбу са пушком у руци на сусједним теренима, да би се у погодном тренутку ангажовали према Косову и Метохији. У овом духу је издата Наредба делегата Врховног штаба Светозара Вукмановића-Темпа од 15. априла 1943. године (тада је Вукмановић био на Косову и Метохији). Њом се прецизира које одреде, гдје и са каквим задацима треба формирати.¹⁴ Развој догађаја је учинио да се ова наредба не спроведе досљедно, али основна замисао да се партизанске јединице формирају на сусједним теренима са оријентацијом према Косову и Метохији прихваћена је и разрађивана зависно од ситуације и могућности. Једна од тих база била је у почетку Ђаковичка Малесија, одакле се постепено ширила према Плаву и Гусињу, а затим према Андријевици у Црној Гори.

Почетком прољећа 1943. године формирана је партизанска чета „Бајрам Цури“ у близини Ђаковице. Бројно мала, крстарила је по селима између Ђаковице и Дечана, планинским масивом према Албанији. Почетком јула 1943. пошла је на терен Плава. Члан Обласног комитета и комесар оперативне зоне за Метохију Милош Гилић, који се налазио са овом четом, доставља Обласном комитету 2. августа 1943. извјештај у коме о овој чети каже:

„Наша је чета врло мала и састављена од Ђаковаца¹⁵ са два-три Малесора.¹⁶ Касније смо се повезали са Плаво-гусињанима

¹³ Види рад Милутина Фолића, Животни пут Војислава Лакчевића, „Јединство“, 18. фебруара 1971. У селу Врелу откривена је спомен-плоча на којој пише: „На овом месту 6. марта 1943. год. пао је херојском смрћу у борби против окупатора и домаћих издајника за слободу и срећнију будућност наших народа друг Станко Бурић, секретар Обласног комитета Скоја за Косово и Метохију.“ Бурић и Лакчевић проглашени су послје ослобођења за народне хероје.

¹⁴ Архив Завода за историју у Приштини (у даљем тексту: АЗИП), док. бр. 55.

¹⁵ Правилно: Ђаковчана (из Ђаковице).

¹⁶ Житељи Малесије.

те смо се и бројно и по квалитету људи поправили, јер сви људи из Плава које смо добили добри су и одани борци.

„Ми смо већ мјесец дана из Малесије и налазили смо се на граници између Малесије, Плава и Гусиња. Стално смо се кретали по бачилима (катунима) а понекад смо слали патроле да раде по селима. Тамо нас је народ добро примио, па и поред тога што је окупатор слао два пут по 300 вулнетара да нас тјерају ми смо се ипак, одржали тамо. Ја сам сматрао да је овај терен најбољи, пошто смо могли при већој реакцији и гоњењу, коме се не би били у стању одупријети, повући за Црну Гору, а одатле се касније вратити на свој терен. Ово би радили зато што се кадар морао чувати а усљед реакције на нашем терену би било немогуће. Ми досад нијесмо били у таквој ситуацији, али ако дође до те ситуације тако ћемо урадити. Чет аће се налазити на горе поменутом терену све докле се ситуација на нашем терену не поправи тј. докле не будемо у стању заћи у метохијска села. Ја мислим да ће се та ситуација створити на терен источног среза и то врло брзо.“¹⁷

У истом писму се наводе подаци о успостављању везе са Партијском организацијом у Беранама (сада Иванград):

„Још првих дана пошто смо стигли у Малесију повезао сам се преко Плава са Црном Гором тј. са Окружним (комитетом КПЈ у Беранама). Ову везу сам одржавао све до сада и вјерујем да ћу је моћи одржавати стално. До сада то није било тешко, од сад не знам како ће ићи. Ја сам могао слати више људи а не само курире. . .“¹⁸

У поменутом писму помињу се Плаво-гусињани. Они су чинили самосталну јединицу-групу, насталу прије доласка чете „Бајрам Цури“. Прије Милоша Гиљића овдје су долазили са Косова и Метохије и радили на линији НОП-а Имер Пуља, Мишо Мићковић Милош Цудовић и др. Ослањајући се на локалне снаге (Хајро Шахмановић, Бећо Башић, Мустафа Мемич и др.), формирали су уочи 1. маја 1943. године једну партизанску групу од пет бораца у околини Плава, а која се касније проширивала. Ова група је уочи 1. маја 1943. побола црвене заставе на планини Виситору и Копиљачи изнад Плава. У Плаву су организовали растурање летака на линији НОП-а. Њена активност је била углавном политичко-пропагандна. Била је спона између представника НОП-а Косова и Метохије, са једне, и Црне Горе, са друге стране. Са овом групом чета „Бајрам Цури“ уско сарађује и практично су чинили једну јединицу док је чета „Бајрам Цури“ била на овом терену.

Одмах по доласку чете „Бајрам Цури“ у околину Плава послата је једна патрола да са терена Пећи окупи припаднике НОП-а и доведе их у јединицу. Она је брзо окупила преко 80 љу-

¹⁷ АЗИП, к. 7, док. бр. 188.

¹⁸ Исто.

ди са терена Пећи, који су око 6. јула 1943. пошли у правцу планине Копривника, како би наставили пут ка чети „Бајрам Џури“ у околини Плава. Ова група је, због гломазности и недовољно брижљиве припреме, откривена. На Копривнику група је нападнута и разбијена. У току напада и рације послје напада погинула су четири припадника неуспјелог похода. Око 40 припадника је похватно и затворено, а један број је успио да под још тежим околностима настави илегални рад. Окупатор и квислинзи успели су да заплијене читаву архиву, коју су учесници похода били понијели са собом.¹⁹

О овом неуспјелом покрету Милош Гилић у поменутом писму од 2. августа 1943. године пише Обласном комитету сљедеће:

„Послије пропалог покрета другова... свдје је наступила страшна реакција.²⁰ Ухапшен је приличан број оних који су били у покрету и то најслабији људи. Они су имали слабо држање на полицији тј. провалили су издаје тако да се број похапшених попео на 40 и то све скојеваца из редова партизана плус један члан Партије. За вријеме самог покрета у борби са милицијом погинуо је један члан Партије и то Војо Дамјановић, а послје повратка за вријеме реакције и претреса по селима и граду погинули су два друга и то члан Партије Пајо Гилић и кандидат Драго Гарчевић.²¹ Они су изгледа били на спавању и Пајо је у борби ранио два милиционара.

„Овдје је сад велика реакција, милицајци и квестурци иду и премлађују народ тј. српски и црногорски живаљ, тако да се слабо ко усуђује из куће изаћи.

„Ја сам према ономе што је речено кад сам пошао код вас припремио повлачење другова из Пећи. И поред тога што сам им у преписци коју сам водио са њима детаљно објаснио шта им је потребно да припреме и како да се крену, какве да поведу људе они су од тога одустали и ради тих грешака и неспоразума покрет је пропао и сада има 3 члана П(артије) мање као и изгубљен огромни материјал. Они су са собом кренули колебљиве људе који су, и поред тога што су били добро наоружани, кад је први метак пукао побјегли. Друго, однијели су са собом велики материјал тако да су били преоптерећени и нијесу могли лако да се крећу. Треће, и поред тога што су требали да се крећу једне вечери што се нипошто не смије одлагати су одложили за другу

¹⁹ Бранко Бошковић, Формирање Косметског ударног партизанског батаљона и његова дјелатност на подручју Андријевице 1944. године, Историјски записи, 1965/2, 321.

²⁰ Милош Гилић пише ово писмо из Витомирице код Пећи, гдје је дошао из чете „Бајрам Џури“ од Плава. Циљ одласка за Витомирицу око 25. јула 1943. био је да формира Мјесни комитет у Пећи и да покуша да формира Обласни комитет КПЈ за Метохију, с обзиром на став Обласног комитета за Косово и Метохију да се формирају посебни комитети за Косово и за Метохију. Милош Гилић био је одређен за секретара Обласног комитета за Метохију. Ова се замисао није реализовала.

²¹ Пајо Гилић и Драго Гарчевић погинули су 23. јула 1943. године.

вече. Њиховим аљкавим радом они су урадили да су били примијењени од Бјелопољаца²² и то јављено од стране тих милицајцима и они им изашли на пут и тако је покрет пропао. . . При покрету читав материјал, који је био прилично велики, те су га они носили са собом, пао је у руке окупатора па и нешто оружја и радио који је требало однијети за штаб“.²³

Милош Гилић даље пише да ће један број илегалаца (15 њих) повести са собом у чету „Бајрам Цури“, да су они добри борци, а да је при том водио рачуна да у Пећи, Витомирици Истоку и Гораждовцу мора оставити један број чланова КПЈ. Два дана касније, 4. августа 1943. пошло је са Милошем Гилићем свега 11 позадинских радника из Пећи преко Копривника ка Плаву, гдје су се састали са четом „Бајрам Цури“ и Плавском групом. Придошло људство се највећим дијелом укључује у Плавску групу, која прераста у Плавску чету. Одмах након ове допуне људства дошло је до раздвајања чете „Бајрам Цури“ и Плавске чете. Чета „Бајрам Цури“ пошла је за Ђаковичку Малесију, крстарила око Ђаковице и припремала се за очекивану капитулацију Италије у циљу напада на Ђаковицу, Плавска чета је пошла преко Виситора у састав Беранско-андријевичког партизанског батаљона.²⁴ Њени борци дејствују кроз јединице овог батаљона до 22. августа, када се издвајају и одлазе на свој терен, у циљу политичког и војног ангажовања код плавско-гусињских маса. Непосредно по капитулацији Италије Плавска чета крстари плавско-гусињским тереном, политички радници из њеног састава одржавају зборове у циљу покретања маса за НОП. У Плаву је одржан збор, на коме је изабран Срески народноослободилачки одбор. За председника је изабран Хајро Шахмановић. Чета се омасовила и прерасла у батаљон. Задатак је ових бораца био да припреме терен за продор јединица Другог корпуса НОВЈ на подручје Плава и Гусиња, а затим у парвцу Косова и Метохије.

У вријеме капитулације Италије чета „Бајрам Цури“, са око 40 бораца, налазила се у Ђаковичкој Малесији. Она је мобилисала још око 200 Малесора и са њима извршила напад на Ђаковицу. Упала је у град, али га је морала послуже четири дана напустити.²⁵

Почетком јесени 1943. јединице Другог корпуса НОВЈ продрле су у Црну Гору и створиле знатну слободну територију у близини Метохије. Тада су створени услови за пребацивање косовско-метохијских јединица и припадника НОП-а у том правцу. Услиједило је и писмо Милоша Гилића у име Главног штаба за

²² „Бјелопољци“ су у овом случају жељели српског старосједјелачког села Белог Поља код Пећи (испод Копривника).

²³ АЗИП, к. 7, док. бр. 188.

²⁴ Беранско-андријевички батаљон формиран је 15. маја 1943. и дјествовао је на терену Васојевића, па је зато називан и Васојевићки батаљон.

²⁵ Архив Војноисторијског института ЈНА (у даљем тексту: АВИИ), фонд НОП-а, к. 1412, фас. 2, рег. бр. 11,

Косово и Метохију Штабу Другог корпуса о потреби повезивања. Но то писмо нијесмо наишли, али се из одговра Штаба Другог корпуса од 14. октобра 1943. године може оцијенити његова садржина. У том писму између осталог пише:

„Примили смо писмо друга Селима²⁶ члана тога штаба, на које вам одговарамо:

1. Одмах упутите другове о којима говори друг Селим преко Андријевице за Колашин. Када ти другови дођу у Андријевицу, гдје ће се одморити код II далматинске бригаде која се налази тамо, ми ћемо им упутити тамо камионе у циљу пребацавања у Колашин, гдје ће ти другови ступити у IV пролетерску (црногорску) бригаду.

„Потребно је што више људства извући са Косова и Метохије, кад је таква ситуација код вас и пребацити га код нас. Ви не смијете дозволити да ниједан способан војник падне у руке окупатору, нарочито не смијете дозволити да падну другови који се као добровољци јављају у нашу војску. За нас је данас најважнији проблем освојити широке народне масе тј. мобилисати што више војске.

„2. Ваше чете и батаљон на Шари требају остати тамо но те јединице треба активизирати, војнички и политички учврстити. Пошто смо ми разбили четничке банде у Васојевићима, ако ви мислите да је боље да се ваше јединице пребаце ближе Пећи и Баковици, то урадите, јер са ове стране ви можете бити потпуно мирни од сваког упада четничких банди.

„3. Нека један члан Главног штаба за Космет дође код нас ради примања војничких и политичких инструкција и успостављања што тешње везе између нас.“²⁷

У вези са сарадњом са јединицама НОВ и ПО Албаније у истом писму се наводи:

„Напомињемо вам да смо ми Главном штабу за Албанију упутили писмо у коме смо тражили од њих да пребаца један батаљон за Метохију, а један на територију Плава и Гусиња. Ми по овоме још нијесмо добили одговор, те ако имате везу са Главним штабом за Албанију, јавите им ситуацију код нас и напишите им да је потребно да један члан албанског штаба одмах дође код нас у циљу координације наших операција.“²⁸

У писму се даље наводи да су јединице Другог корпуса ослободиле Колашин, Матешево, Лијеву Ријеку, Биоче, Андријевицу, Беране, Бијело Поље, Пљевља, Пријепоље, Жабљак, Шавник, да им је пришла италијанска дивизија „Венеција“ и да ће у току сјутрашњег дана предузети акцију у правцу Мурина—Ча-

²⁶ Селим је псеудоним Милоша Гилића.

²⁷ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије. том III, књ. 5, док. 103, стр. 231—233.

²⁸ Исто.

кор, чиме ће се још више приближити Метохији. На крају се истиче:

„Врховном штабу и нама много је стало да помогнемо наш партизански покрет у Косову и Метохији, те да тамо створимо наше поносне бригаде.“²⁹

Штаб Другог корпуса слао је више писама, интересујући се о стању на Косову и Метохији, у ком правцу је требало да његове јединице изврше продор. Једно такво писмо коментарише члан Обласног комитета Осмет Шаћири (Стапи), које упућује Обласном комитету вјероватно из Пећи 18. октобра 1943. године. У њему између осталог пише:

Јединице Народноослободилачке војске под командом друга генерал-партизана Пека Дапчевића ослободиле су Беране, Андријевицу и заузели најбоље положаје према граници. Дивизија „Венеција“ ујединила се са нашом Народно-ослободилачком војском и води борбу против Њемаца и четника. На граници је почела борба против Њемаца и осталих помоћника. Њемци су послали на тај терен јаке сопствене снаге. У вези са овом ситуацијом Гестапо и његови агенти обављају присилну мобилизацију Арбанаса за борбу против Народноослободилачке војске, али не наилазе на одзив код арбанашких маса. Одлазе само они који су служили стално окупатора па и Гестапо као и они које су успјели завести. Гестапо и остали дају паролу „У борбу против Црногораца и Италијана који су се удружили да заузму Космет.“ Радило се на разбијању мобилизације и у томе се успјело, тако да је мали број Арбанаса прошао и од њих се доста вратило и кажу: „Ако су партизани ми нећемо да се боримо против њих“, а став народа Плава и Гусиња утиче много на овдашњу арбанашку масу. Нама изгледа да ће народ Плава и Гусиња заузети правилан став према Народноослободилачкој војсци, која дефинитивно уништава и чисти четнике Црне Горе, а који су главна опасност за тај крај. . . Другове Арбанасе, Србе и Црногорце који знају арбанашки организујемо у наше одреде, на нашем терену. Све остале који не знају арбанашки а који се у вези са ситуацијом морају склонити пребацићемо у правцу Црне Горе преко Рожаја, тј. другови су нам писали да за то има могућности. Делегат ЦК КПЈ је са јединицама друга Пека, прије два дана је писао преко Пећи да сви партизани Арбанаси Метохије морају одмах да иду у правцу Плава—Гусиња. У вези овога Одред „Бајрам Цури“ заједно са добровољцима (В. Муље) и осталим јуче ујутро је пошао у том правцу. Зато ми вршимо сада формирање новог одреда, којег ћемо ако буде потребно послати у том правцу.“³⁰

Чета „Бајрам Цури није непосредно била упозната са писмом Штаба Другог корпуса од 14. октобра 1943, али је сазнала да треба да иде у правцу Плава. Она се у том тренутку налазила изме-

²⁹ Исто.

³⁰ АЗИП, док. бр. 142, к. 7 (превод с албанског језика).

ђу Ђаковице и Дечана, код села Јуника и Вокше (Метохија). Тада је, 17. октобра 1943. године, пошла Дечанском Бистрицом у правцу Плава и стигла код Бабиног Поља. Милош Гилић, који је био са четом, послао је Шаба Гутића у Плав, у циљу повезивања са партијском организацијом у Плаву. Тада је била почела офанзива из правца Пећи и Чакора на јединице Другог корпуса. Курир је у Плаву ухапшен. Чета „Бајрам Џури“ блокирала је након два дана Среско начелство у Плаву и ултимативно тражила да се затворени курир пусти из затвора. Срески начелник (něnpréfekt) морао је испунити тај захтјев. Чета крстари између Плава и Гусиња.³¹ О активности на терену Плава комесар Оперативне зоне за Метохију Милош Гилић и на челник штаба Чамиљ Бровина пишу Обласном комитету 24. октобра 1943. године следеће:

„Ми се налазимо у околини Плава и Гусиња, Овамо смо кренули изненадно. Чим смо чули да се овамо отворила борба до-нијели смо одлуку да пођемо са четом овамо. Кад смо овамо стигли другови су нам рекли да је Штаб П корпуса тражио да ми још прије дођемо овамо да би неутралисали Плав у моменту кад бригаде буду нападе на Чакор. Ми, међутим, нијесмо добили то писмо и ради тога смо закаснили да дођемо на вријеме. Да је то писмо на вријеме стигло данас би много другчија ситуација била не само овдје него на читавом Космету. Ми смо чим смо стигли овдје предузели рад да би неутралисали масе, али је то у потпуности било немогуће зато што су извјесни реакционари силом приморали масе да учествују у борби противу партизана. Ово су урадили пријетећи им да ће их Њемци попалити ако не буду учествовали. Ми смо на све могуће начине покушали да се повежемо и на крају смо послали једног човјека и вјерујемо да ће то бити свршено. Ми смо одлучили на састанку да се задржимо овдје на овом терену све док се ситуација рашчисти. Сада је стање овакво: Њемци су претрпјели и велике губитке, више од 200 мртвих, а за рањене не знамо. Партизани су извршили систематско повлачење тако да нијесу оставили ни једног човјека, ни једног брава, нити што друго. Они су овим потпуно деморалисали ову масу. Ми мислимо сада је ово урађено да би што дубље увукли Њемце и на тај начин их одвојили од Шиптара, а онда им задали ударце и отуда их протјерали.“³²

Они, даље, у овом писму, истичу да треба што више наоружаних људи слати у чету „Бајрам Џури“ са терена Ђаковице, Пећи и Призрена. „Не смије ниједна пушка да лежи у град а да људи ненаоружани стоје у Чету.“ Истиче се даље да се предузму мјере за припремање зимнице за Чету: топлог одијела, ћебади, чарапа, пуловера, панталона и др. Ово треба прикупити са терена Метохије (Призрен, Ђаковица и Пећ), и то за 70 људи.

³¹ АЗИП, Ст. бил. од 4. децембра 1962. о Косметском батаљону у Андријевици (изјава Шаба Гутића).

³² АЗИП, док. бр. 646.

Милош Гилић упућује и друго писмо, 27. октобра 1943, члану Обласног комитета Исмету Шаћирију (Стапију), у коме му између осталог пише:

„... ја сам 24. овог послао једно писмо у коме сам вам изнио ситуацију на терену гдје се налазимо као и стање у Чети. Сем тога у писму... нагласио сам вам да преко Народноослободилачког одбора треба прикупити зимску одјећу за чету. Ту треба да се предузме куповина или купљење гумених опанака за чету, која за сада има 50 људи, треба предузети плетење чарапа и пуловера и то у сва три мјеста Пећи, Ђа(аковици) и Приз(рену).“³³ Дале тражи да му се пошаље око 200 наполеона (20.000 албанских лека) за куповину панталона за борце и аутоматског оружја, пошто се на терену препродаје.

Реакција у Плаву и Гусињу предузела је низ тактичких почета до коначног обрачуна да би онемогућила боравак чете „Бајрам Цури“ на плавско-гусињском подручју и спријечила њено повезивање са јединицама Другог корпуса. У почетку је истицала да је Плав и Гусиње подручје Албаније и да ту могу доћи само албански партизани. Штаб Другог корпуса НОВЈ није имао ништа против доласка албанских партизана, чак је у том духу упутио писмо Главном штабу НОБ и ПО Албаније да на подручје Плава и Гусиња пошаље једн јединицу.³⁴ У овом смислу командант Друге далматинске бригаде Другог корпуса НОВЈ Мирко Шћепановић преварао је 15. октобра 1943. са неком врстом представника Плава и Гусиња. Ту је постигнута сагласност да на терен Плава и Гусиња могу доћи албански партизани и да јединице НОВ и ПОЈ неће продирати у правцу Плава и Гусиња. Шћепановићу је дато обећање да ће се спријечити угрожавање јединица НОВ и ПОЈ из правца Плава и Гусиња од стране вулнетарских снага. О чети „Бајрам Цури“ (косовско-метохијска јединица) није било ријечи, јер се она још није била појавила на терену Плава и Гусиња. Сљедећег дана овај споразум је прекршен. Њемачке јединице продиру низ Чакор ка Мурини и Андријевици, а са њима вулнетарске снаге из Метохије и Плава и Гусиња.

Ускоро и чета „Бајрам Цури“ пристиже на терен Плава. Политички радници из њене средине и из Плавске чете (Милош Гилић, Хајро Шахмановић, Тамил Бровина, Реџеп Хакија, Дјељадин Хана и др.) покушавају убиједити плавско-гусињске „прваке“ да обезбиједи толерантне односе на линији борбе против окупатора, у сигурну побједу Народноослободилачке војске Југославије и Албаније и у потребу њихове сарадње на овом плану. Насупрот њима, плавско-гусињска реакција је истицала оправданост сарадње са окупатором и потребу чувања граница Велике Албаније.³⁵

³³ АЗИП, док. бр. 616.

³⁴ Као у нап. 27.

³⁵ Радован Лекић, цит. изд., 448, 449.

На позив Штаба Другог корпуса на терен Гусиња стиже почетком новембра 1943. албански партизански батаљон „Прљат Редепи“ са око 120 бораца. Требало је да се споји са четом „Бајрам Цури“, па да координирају активност. Муслиманска реакција из Плава и Гусиња окреће се сада и против албанског партизанског батаљона, иако је до тада истицала да њихови партизани могу доћи на овај терен. Албански батаљон блокиран је код села Вусања у близини Гусиња 5. новембра 1943. и онемогућено му је даље кретање у циљу спајања са четом „Бајрам Цури“.

Чета „Бајрам Цури“ налазила се 8. новембра 1943. у селу Кошаре изнад Плава, гдје је прославила Дан октобарске револуције. Истог дана, захваљујући приливу нових бораца, формиран је батаљон „Бајрам Цури“, у чији састав улази дотадашња чета „Бајрам Цури“ и Плавска чета. Предвече једна група политичких радника из Батаљона упада у Плав у циљу вођења преговора за опстанак јединице на том терену. Реакција у Плаву ангажовала је 9. новембра 1943. вулнетаре и полицију, који су напали ову групу људи. Група прихвата борбу; у одступању два су убијена (Халим Шахмановић и Хасан Велија), један рањен (Ибрахим Реџепагић, који је подлегао тим ранама, а четворица су заробљена од којих су Хајро Шахмановић и Хисни Зајми (из Ђаковице, учитељ, комесар чете) јавно стрељани пред џамијом у Плаву, а друга двојица су нешто касније пуштена (Ћамил Бровина и Дјељадин Хана).

Брат Хајра Шахмановића Идриз Шахмани, адвокат у Пећи, а иначе присталица великоалбанске идеје, поднио је 12. новембра жалбу Среском начелству у Плаву за надлежни суд због убиства његовог брата и школског друга Хисни Зајмија. У жалби се износи да је командант гарнизона у Плаву поручник Марковани уз подстрек и сарадњу са Шемсом, Шабом Феровићем, Шабан-бегом Реџепагићем проузроковао „братоубилаштво у коме су пале жртве: Хисни Зајми, учитељ из Ђаковице, који је уједно био мој гост у мојој кући, мој брат Хајро Шахмани, Хасан Али Велија из Гусиња, Халим Шахмани из Плава и још један финансијски војник којег су убили његови другови отрага, погодивши га пушка отпозади или га убио народ ненамерно, као и тешко је рањен Ибрахим Реџепагај из Плава“.³⁶ У жалби се даље наводи да је Хајро Шахмановић дошао у Плав да тражи гаранцију да ту презими са друговима. Када је нападнут, успио је да побегне два километра од Плава, заједно са Ћамилом Бровином, Хисни Зајмом и Дјељадин Мустафом. У бјекству је убијен један војник. Хајро Шахмановић и Хисни Зајми предали су се на „бесу“, затворени и без са слушања стријељани пред џамијом у Плаву. Тражи да се кривци казне смрћу и да надокнаде штету.

Среско начелство из Плава обавјештава Окружно начелство у Пећи 9. новембра 1943. да је дан раније у 21 час „воћа

³⁶ АВИИ, Фонд албанске архиве, I—3—18.

банде именовани Хајро Шахманај из овог града заједно са својим друговима ушао у овај град и лијепо на зидовима града летке чији примерак вам се прилаже, и дана 9. XI 1943. лично Хајро са много својих другова око 9 часова изјутра, имајући на челу и петокраку, наоружани не само оружјем већ и бомбама, улазио је по кафана уносивши панику у народ. Поручник команде гарнизона је издао наређење за опкољавање кафане из које је Хајро изишао и ушао у једну кућу у којој је опкољен од напријед именованог поручника и од снага финансијске контроле и жандармерије. Ту је лично Хајро Шахманај убио финансијског војника по имену Дурак Хетеми из Призрена. Пошто су се окупили и добровољачке снаге предали су се и стријељани од команданта гарнизона и то именовани Хајро Шахманај и Хисни Зајми из Ђаковице, бивши учитељ, док су у борби убијени са нашим снагама комунисти по имену Хаљим Шахмани из Плава, бивши војник који се последије дезетерства налазио међу комунистима и Мехо Радоњај из Гусиња, док су живи ухваћени: Ђамил Бровина и Дјељадин Хана из Ђаковице који су лишени слободе и спроведени.³⁷

Исмет Шаћири доставља писмо Оперативном штабу за Метохију (Дукаћин) 15. новембра 1943. у коме, између осталог, пише:

„4. Догађаји у Плаву. Стрељање Хајра и Хисније, по причању људи, изазвао је дубок утисак. Према ријечима једног симпатизера, који је дошао из Плава Бујка³⁸ и Градицу³⁹ су пустили.“⁴⁰

За Ибрахима Реџепагића зна се да је био рањен и ухваћен, пренијет у болницу у Приштини, гдје је умро.

По погибији и стријељању реакција у Плаву организује напад на Батаљон. У сукобу погинуо је један борац. Батаљон се повлачи и стиже у погранично село Ђерем. Са Батаљоном се повлачи и Гусињска партизанска чета, која је била самостална. У селу Ђерем Батаљон се повезао са скадарским батаљоном „Прљат Реџепаги“. Одатле батаљон „Бајрам Џури“ одлази, према наређењу, ка селу Краснићеву које гравитира Метохији, а затим у Малесију. Ту се поново састао с албанским батаљоном „Прљат Реџепаги“. Формирали су заједнички одред (два батаљона) и у таквој формацији остају све до њиховог разбијања 16. фебруара 1944. године.⁴¹

Након повлачења батаљона „Бајрам Џури“ из рејона Плава и Гусиња престале су уочљивије могућности за повезивање са НОП-ом у Црној Гори у циљу пребацивања људства на тај терен. Услови за пребацивање преко Рожаја такође били су скоро немогући. Реакција на Косову и Метохији све је јача, а све то до-

³⁷ Исто, I—3—17.

³⁸ Бујка је псеудоним Ђамила Бровине.

³⁹ Градица је псеудоним Дјељадина Хана.

⁴⁰ АЗИП, док. бр. 203, к. (документ на албанском језику).

⁴¹ Као у нап. 31. Види и док. бр. 252.

води до физичке ликвидације припадника НОП-а. О томе нам говори писмо Исмета Шаћирија из Пећи Штабу Оперативне зоне за Метохију (Дукаћин) од 15. новембра 1943, у коме се наводи да су шовинистичке страсти пооштрене, да се у граду дешавају убиства и пљачке, да је у селу Брестовику стрељан 51 Србин, а затим истиче:

„...Овдје имамо 355 партизана Срба, регрутованих и спремних да одмах ступе у одред. Међу њима има 30 који знају албански језик. У граду има 8 пушака, у Витомирици 7 пушака, у Гораждовцу 6 пушака, 2 митраљеза, муниције, бомби, санитетског материјала и нешто других ствари.

„У вези са ситуацијом и опасношћу која пријети друговима Србима, треба да детаљно испитате повлачење ових другова у одреде. Сматрамо: а) да се другови партизани Срби, који не знају албански језик, отправе за Црну Гору, или пак у неком другом правцу; б) да се они који знају албански пребаце у батаљон „Бајрам Џури“. Повлачење ових другова испитивано је од стране партијске организације из Пећи. Међутим, то је немогуће због тога што нема људи и што су везе са Црном Гором врло тешке, Рожаје⁴² пише да се за сад граница чува тако јако да је врло тежак прелаз на ту страну за нас, а камоли за више људи. Из Плава нема никаквог писма. За повлачење партизана Срба који знају албански језик неопходно је да се из Малесије упути у Вокс једна десетина партизана. Партијска организација Пећи може да их испрати до осела Истинића. Они могу да понесу са собом 10 пушака и два митраљеза, бомбе итд. Поред ових 30 људи има и понеки Албанац.“⁴³

Повезивање са слободном територијом Црне Горе покушао је да изврши Ибарски одред. Он је после тешких губитака код села Гувништа на Кобаонику, 14. новембра 1943, у сукобу са четницима покушао да се преко Рогозне, Ибарског Колашина, Мокре, Жљеба и Рожаја пробије на слободну територију Црне Горе. Одред је стигао на Жљеб и био надомак слободне територије. Ту се сукобио са вулнетарским снагама. Два борца су погинула, а један је нестао. Вулнетари су имали два мртва. Руководство Одрета је закључило да су даља настојања за пробијање на слободну територију излишна. Одред се вратио за Ибарски Колашин, гдје се разбио по групама. Само су четири човјека из Одрета успјела разним каналима да дођу на слободну територију, и то два преко Метохије и Малесије за Андријевицу (у јануару 1944), а два преко Рожаја у Иванград (у априлу 1944).⁴⁴

Тридесет првог децембра 1943. и 1. и 2. јануара 1944. године одржана је Прва конференција Народноослободилачког одбора за

⁴² Мисли се на организацију КПЈ из Рожаја.

⁴³ АЗИП, док. бр. 203, к. 7 (документ на албанском језику).

⁴⁴ Бранко Бошковић, Народноослободилачка борба у Ибарском базену (косовскомитровачки и студенички срез), Приштина 1968, 212—213.

Косово и Метохију у Малесији. Тада се ситуација за народноослободилачки покрет на Косову и Метохији погоршала, и поред појачаног политичког рада. То се види из писма Обласног комитета делегату Врховног штаба Светозару Вукмановићу Темпу од 12. јануара 1944. године, у коме се, између осталог, наводи:

„Ситуација на Космету је врло слаба. Реакција се концентрише Терор захвата на првом месту Србе као целину, а врши се немилосрдан удар по друговима Шиптарима. Насељеничка села на Косову се у велико исељавају за Србију под притиском пете колоне. То се није могло спречити. . .“⁴⁵

У оваквој ситуацији било је потребно наћи рјешење за успјешно дјеловање Обласног комитета, Обласног одбора, Главног штаба за Косово и Метохију и јединица. Скоро све ове инстанце биле су концентрисане у Ђаковичкој Малесији, тражећи погодан тренутак за спровођење непосредне политичке и војне акције према Косову и Метохији. Оцијењено је да је за дјејство према Косову и Метохији потребно ангажовати јаче војне јединице. Зато је требало извршити повезивање са јединицама Другог корпуса, које су дјејствовале у Црној Гори. О томе се у поменутом писму Светозару Вукмановићу наводи:

„У вези са неизвесном ситуацијом, пошто немамо добре везе са Другим корпусом не знамо да ли смемо извршити покрет са овог терена. Зато као и због учвршћивања везе и контакта. Друг Раде ујутро одлази за Црну Гору заједно са делегатима Народноослободилачког одбора, као и са делегатима за младински конгрес.“⁴⁶

Павле Јовићевић-Раде, политички секретар Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију, у вези са раније постављеним задацима и наређењима за непосредније повезивање са Штабом Другог корпуса, а у вези са предстојећом планираном офанзивом према Косову и Метохији, упутио се из Ђаковичке Малесије за Црну Гору 13. јануара 1944. године. Са њим је пошла група од осам људи, међу којима и делегати за Други конгрес Уједињеног савеза антифашистичке омладине Југославије, планиран за април 1944. године (Жика Стањевић, Гани Чардабашић, Мишо Мићковић и Џафер Вокша). Међутим, ситуација је диктирала да се Јовићевић задржи у Црној Гори све до 28. јуна 1944, гдје је поред предвиђених непосредних задатака радио на извлачењу људства из Метохије на територију Црне Горе на простор Андријевица—Беране—Колашин. Из Колашина се јавља, 31. јануара 1944, Централном комитету КПЈ. У писму наводи да је стигао у Колашин (у Штаб Другог корпуса), шаље материјал са Обла-

⁴⁵ Павле Јовићевић, Формирање народноослободилачких одбора на Косову и Метохији, „Јединство“, 23. децембар 1963.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ АЗИП, Ст. бел. од 29. и 30. 1961. Косметском батаљону у Андријевици (изјава Павла Јовићевића).

сног савјетовања КПЈ за Косово и Метохију, које је одржано почетком новембра 1943. на Шари, и материјале са Прве конференције Народноослободилачког одбора за Косово и Метохију, одржане у Малесији 31. децембра 1943. и 1. и 2. јануара 1944. Наводи да је веза са делегатом Врховног штаба Светозаром Вукмановићем врло слаба. Затим износи политичку ситуацију на Косову и Метохији, рад партијских организација, Обласног комитета, расположење маса, терор окупатора и квислинга и др.⁴⁸

Веза Павла Јовићевића са Главним штабом за Косово и Метохију НОВ и ПОЈ и Обласним комитетом била је ријетка и врло отежана. То се види из писма које Главни штаб за Косово и Метохију из Малесије (писме Ненад) упућује Светозару Вукмановићу 14. априла 1944. године:

„До јануара 1944. год. Главни штаб је имао непрекидну везу са II корпусом НОВЈ, али је ово прекинуто услед великог снега (3 м) и јаким непријатељских снага на сектору Плав—Густиње. У настојању да поново успоставимо везу погинула су 3, а заробљена 4 курира. Уколико успемо скорије да успоставимо ту везу гледаћемо да тамо пребацимо што више другова Срба.“⁴⁹

„. Паљок⁵⁰ је половином јануара отишао код Пека,⁵¹ где се још налази. Тамо ће остати све док не успоставимо чвршће везе са Црном Гором. Откако је отишао јавио се два пута.“⁵²

Копија поменутог писма послата је и Павлу Јовићевићу. Он ју је примио тек 4. маја 1944. године, а то довољно говори да су везе између Главног штаба за Косово и Метохију и Обласног комитета у Малесији и Павла Јовићевића биле врло ријетке.

Павле Јовићевић споразумио се са Штабом Другог корпуса у Колашину да се борци са Косова и Метохије који се налазе у разним јединицама на троуглу Андријевице—Беране—Колашин, када се за то укаже потреба ставе на располагање Главном штабу за Косово и Метохију. Таквих бораца је било тада око 30. Средином априла 1944. ови борци су издвојени и од њих формирана у Андријевици Косовско-метхијска чета. Она одступа из Андријевице са оперативним јединицама ка Колашину. Ту јој се прикључује још једна група бораца. У Колашину остаје до 10 маја 1944, када одлази за Андријевицу. До краја маја 1944. довођено је ново људство из Пећи (двije групе). Ругова, Малесије и других мјеста. Тада Чета нараста на око 130 бораца. Она прераста у Косовско-метохијски партизански ударни батаљон. У току маја и јуна 1944. са борцима овог батаљона је у Андријевици извођена интензивна војна обука. Идејно-политички рад са борцима био је на висини. Батаљон је учествовао у чишћењу терена од четничких гру-

⁴⁸ АЗИП, док. бр. 4819.

⁴⁹ АЗИП, док. бр. 252.

⁵⁰ Мисли се на Павла Јовићевића.

⁵¹ Пеко Дапчевић, командант Другог корпуса НОВЈ

⁵² АЗИП, док. бр. 259.

па и вршио локална обезбјеђења. Између 12. и 23. јуна врши обезбјеђење на планини Зелетину, од упада вулнетарских снага из правца Плава и Гусиња к Андријевици, и води са њима борбу. Поново долази у Андријевицу. Наредбом Главног штаба за Косово и Метохију од 26. јуна 1944. Батаљон је подијељен у двије чете са посебним задацима. Једна чета као Ибарско-моравички НОП одред упућена је 28. јуна за Ибарску долину да из тог правца распламса народноослободилачку борбу са оријентацијом према Косову, ослањајући се на радништво рудника „Трепче“ код Косовске Митровице. Ова јединица је извршила низ борбених акција у Ибарској долини и на Копаонику, и израсла у снагу од око хиљаду бораца, не рачунајући људство издвојено за Косовско-метохијски одред на Копаонику. Из Ибарског и Косовско-метохијског одреда израсле су у децембру 1944. Шеста и Осма косовско-метохијска бригада. Друга чета Косовско-метохијског батаљона била је предвиђена да иде за Ђиковичку Малесију, да из тог правца дјелује ка Метохији. Међутим, она је задржана и укључена у састав Друге пролетерске бригаде. Из њеног састава израсли су војни и политички руководиоци у четата и водовима Друге пролетерске бригаде. Један дио бораца пошао је за Ђаковичку Малесију. Из њихових радова израсли су војни и политички руководиоци у Четвртој косовско-метохијској бригади.⁵³

Контрареволуционарне албанске снаге, у народу познате као балисти, одмах по ослобођењу су се притајиле да би се спремиле за прелазак у офанзиву. Оне мјестимично ступају у акцију у децембру 1944, и њихово дјеловање је све интензивније. Нарочито су биле јаке балистичке снаге у Дреници, под командом Шабана Полуже и Мехмета Градице, и у Шаљи, под командом Адема Воце. Због настале ситуације, Врховни штаб НОВ и ПОЈ својом Наредбом од 8. фебруара 1945. године заводи војну управу на Косову и Метохији као орган војно-државне власти са основним задатком да са потчињеним јединицама ликвидира балистичке снаге и потпомогне успостављање народне власти. Војној управи биле су потчињене сљедеће јединице: 52. косовско-метохијска дивизија (формирана 14. фебруара 1945), Бригада народне одбране Косова и Метохије, 46. српска дивизија, Црногорска оперативна група бригада, 41. македонска дивизија (од 14. фебруара 1945), а затим долазе и 5. и 6. албанска дивизија (од 8. марта 1945).

Црногорску оперативну групу бригада сачињавали су 1. бокешка и 6. црногорска бригада. Прва бокешка бригада стигла је из Црне Горе у Пећ 2. фебруара 1945, а 6. црногорска из Босне у Косовску Митровицу 12. фебруара 1945. Оне су се одмах прихватиле задатака и ревносно их извршавале. Нарочито су ове

⁵³ Опширније о Косовско-метохијском батаљону у Андријевици види мој рад „Формирање Косметског ударног партизанског батаљона и његова дјелатност на подручју Андријевице 1944. године“, Историјски записи, 1965/2, 320—329.

бригаде водиле рачуна о томе да у редовима балиста има доста заведених сељака. Зато су настојале да однос према балистима који су се предали буде на људској висини. После је основних формалности при саслушавању и утврђивања битних чињеница заробљени су пуштани кућама. Једино су задржавани организатори, који су предавани судским органима. До краја марта 1945. ове бригаде су успјешно извршиле своје задатке. Оне остају и даље на Косову и Метохији, и помажу успостављање народне власти, политички раде у масама, развијају културно-забавни живот и раде на развијању братства и јединства свих народа и народности на Косову и Метохији.⁵⁴

---

⁵⁴ Милутин Фолић, *Завођење војне управе на Косову 1945. године* (рукопис).